

138

KARL JANDERA
DEJINY A KRONIKA
MESTYSE VELKE BYSTRICE

R 79

A 72

~~0 38~~

~~1940~~

S

MLK VELKÁ BYSTRICE

1290

R 95

MĚSTYS VELKÁ BYSTRICE

Poloha obce.

Vel. Bystřice leží asi 7 km na východ od Olomouce při ohbí řeky Bystřičky od směru jižního na západ a při dolním toku potoka Vrtůvky, jenž protéká částečně městečkem a ústí do řeky Bystřičky pod železniční tratí.

✓ Výška nad mořem 235 m.

Městys leží v rovině pod Jeseníky na bývalém řečišti Bystřičky a Vrtůvky. Při kopání základů ku stavbě domů a při kopání studní se přichází na říční štěrk.

Dějiny.

V listinách se připomíná r. 1222. jako majitel Bystřice *Vojna*, r. 1282. *Bořuta* z Bystřice. V téže době se již připomíná fara

a kostel. Majitelé panství se často střídali a současně bylo i několik majitelů, kteří nejen mezi sebou ale i se svými sousedy byli ve stálých sporech. *Markrabě Jan*, syn Karla IV., povýšil r. 1360. vesnici na městečko se 4 výročními trhy. *Václav z Doloplaz* odkoupil od různých majitelů jednotlivé části a tak se stal r. 1385. jediným majitelem panství bystřického.

Ve 14. století patřily *Mrsklesy Alšovi z Mrskles*, kdež měl tvrz a dvůr. R. 1389. koupil *Mrsklesy Václav z Doloplaz*.

R. 1447 koupil panství bystřické *Václav ze Studnic*, který později prodal Bystřici s tvrzí a farou, dále Čechovice, *Mrsklesy*, hrad Hluboký, vesnice Hluboček, *Nepřívazy*, pustiny *Lhoty*, *Jestřabí* a *Baranov Petrovi ze Zástřizl*. R. 1486 koupil Bystřici s jmenovanými vesnicemi a s pustým již hradem Hlubokým *Vilém z Pernštýna*, který se zřekl „odúmrtí“, t. j. umřel-li majitel usedlosti bezdětný, připadla usedlost panství.

Král Vladislav r. 1502 dal Bystřici právo pečeti s erbem: Štít s půlměsícem a pod ním tři hvězdy. K pečetení se užívalo zeleného vosku.

Nápis: SIGILLUM OPPIDI WISTERNITZ

t. j. Pečeť městečka Bystřice.

Roku 1567 *Karel Herbort z Fulštejna* ulehčil břemena poddaným, zmírnil roboty a povozy, místo hus a slepic přijímal poplatek. R. 1571 proměnil hlásku (hlídku) v tvrzí v plat, daroval louky u *Hadovce*, osvobodil chalupníky od mlácení obilí za náhradu 10 grošů od každého ročně, přenechal obci na pastvinu dva kusy země. Usadil při kostele *protestantského faráře*. *Čeští bratři* měli sbor u sedláka *Šimona Košíře*, kterého osvobodil ode všech robot a dávek. V téže době byla i *fara v Mrsklesích. v rukou protestantů*. V kostele bystřickém je náhrobek *Karla Herborta z Fulštejna*.

R. 1578 koupil panství bystřické *Hynek z Vrba a na Bruntále*. Přál evangelíkům a vydržoval jim kněze. Daroval poddaným r. 1582 *les Krávný* a *les nad Oborným ryb-*

níkem. Za to museli bystřičtí poddaní plavit dříví a rovnat je do sáhů. Vrchnostenský zámek býval kdysi silná tvrz. Zbytky příkopu kolem tvrze jsou dosud patrný v „Radosti“. Pivovar se připomíná r. 1578. Hynek z Vrbna postavil bránu s nápisem:

LETA PANIE 1578
W PONDIELI PO SVATEM MARTINIE
UROZENY PAN
PAN HYNEK STARSSY BRUNTALSKY Z WRBNA
DIEDICZNY PAN BYSTRZICKY
TUTO BRANU
POSTAVITI A DOKONATI DAL.

Brána ta stávala do nedávna na místě nyní železná, a kamenná deska se starožitným nápisem přenesena do průjezdu v pivovaře. Vedle nápisu je erb pánů z Vrbna. Hynek z Vrbna povýšil vesnici Varhošť r. 1589 na městečko. Téhož roku 1589 koupila celé panství bystřické a k tomu ještě tři vesnice ve Slezsku *olomucká kapitula* za 30.500 zl. K tomu panství patřily obce: *Bystřice, Čechovice, Hrubá Voda, Nepřívazy, Jestřabí, Varhošť, Hlubočky a Mrsklesy*. V obecním archivu jsou uloženy památné a historicky velmi cenné staré listiny.

Původně bylo poddanství snesitelné. Časem však se přidávalo poddaným břemen. Vrchnosti zvyšovaly roboty, zakládaly rybníky, vinohrady, ovčárny a pod. Na panství bystřickém lidumilní majitelé Karel Herbort z Fulštejna a Hynek z Vrbna břemena zmírňovali a poddaným pozemky a lesy darovali. Do války třicetileté 1618—1648 byl český národ z devíti desetin českobratrský a protestantský.

R. 1642 usadili se v Olomouci na několik let *Švédové*. Vydrancovali celý kraj a Bystřice byla na ráně. Loupili, pálili, vraždili, lid utíkal do lesů, kdež hynul hladem, zimou a nemocemi.

Nejsmutnější doby nastaly po válce třicetileté. Naše česká šlechta věrná své víře odešla do vyhnanství, ale poddaní se vystěhovat nesměli. Nová cizácká šlechta prohloubila propast mezi vrchností a poddanými. Dle zásady: „*Čí panství, toho náboženství*“ byla prováděna *násilná protireformace* jesuity za pomoci pověstných *lichtenštejnských dragounů*, jak dojemně líčí spisovatel Alois Jirásek v „*Temnu*“. Osobní svoboda byla zrušena, poddaní se nesměli jinak stěhovati. Na řemeslo nebo na studium mohl jíti nebo se ženiti jenom s povolením

vrchnosti. Obilí, sůl, pivo, víno a jiné potřeby směl poddaný koupiti jenom u své vrchnosti za lichvářské peníze. Obilí směl mlít jenom v panských mlýnech. Neuvěřitelně těžké živobytí bylo ještě ztrpčováno robotami, při nichž drábi a páni vrchní ze zámku lískovicemi a karabáči poháněli robotníky k práci. Život našich předků byl tak trpký, ba přímo nesnesitelný a zoufalý, že někteří sedláci v noci z gruntu utekli. Když gruntu nikdo ani zadarmo nechtěl, zpustl. I u nás na prostranství mezi radnicí a nadačním hostincem byla taková opuštěná, spustlá usedlost. Má přílehlavé jméno: *Pustá*. Toto místo zoufalství našich předků bylo pojmenováno *náměstím Masarykovým* a r. 1928 ozdobeno pomníkem prvního presidenta T. G. Masaryka. Pomník je dílem sochaře *Čeňka Palíka* nákladem 22.000 K. *Bronzový štít* se jmény 71 obětí světové války zhotovila *slevárna Langrova*.

V jiných obcích bylo pustých usedlostí mnohem více, na př. v Holici 20. V některých krajích na sta obcí úplně zaniklo.

Na mnohých místech, když poddaní nemohli snést těžkých břemen a týrání, vzbouřili se. Vzpourey byly krutě potlačeny vojskem. *Dr. Milan Hodža* praví: „S posvát-

nou úctou vzpomínáme českých a moravských *Kozinů, Kubatů* a jiných, kteří dávali své hlavy za selská práva. Vzpomínáme *Slováků Matěje Bubce a Jiřího Doži*, kteří proti vzpurným pánům r. 1514 vedli utýrané sedláky a přemoženi usazováni byli na železné žhavé trůny a upečeni, na něž pak štváni byli vyhladovělí selští rabové, aby se nasýtíli opadávajícím masem z těl umučených vůdců“.

Po potlačení vzpoury bylo za trest poddaným břemen ještě přidáno. U nás bylo popraviště mezi parkem a Koželuhovou vilou, kde ještě koncem minulého století stál dubový sloup — *šibenice*. Pozemkům v těch místech se dosud říká: *U šibenice*.

Po válce třicetileté zůstal *Varhošť* nepatrnou vesnicí a *osazen německými osadníky*, jakož i *Jestřabí, Hlubočky a Mrsklesy*.

Bystřice trpěla mnoho za válek s Pruskem. R. 1758 bylo 5.000 Prusáků poraženo na poli mezi Bystřicí a Holicí.

Číslování domů v obcích zavedeno roku 1770.

Jesuitský řád zrušen 1773.

Do císaře Josefa II. činily platy, dávky, desátky a roboty čtyři pětiny výtěžku z use-

dlosti. *Dominikalisté* byli nájemníci panských pozemků, *rustikalisté* byli sedláci. *Urbář* byla pozemková kniha o vesnicích jednoho panství.

Robota.

Robota ve Vel. Bystřici r. 1775: *Václav Mader*, pololáník číslo 1. platil ročně daně 26⁰/₃ zl. Vrchnosti platil o sv. Jiří a o sv. Václavu po 3 zl., o Novém Roce 12 kr. 2 denáry, o sv. Martině 12 kr. 2 denáry, místo příze 20 kr., místo hlídky 9 kr. 2 denáry, 4¹/₂ slepic, 19 vajec. *Robotoval* od sv. Jana do sv. Václava: 2 koně 6 dnů v týdnu, zbytek roku 2 koně 3 dny v týdnu. *Desátek děkanovi*: 1 kopy 17 snopů žita (pšenice) a tolikéž ovsa a na penězích 4 kr. 3 den. Z Práslavic dostával děkan 23 kop žita, tolikéž ovsa a 8 zl. 3 kr. desátku. Z Bukovan 34¹/₂ kopy žita. Z ostatních obcí podobně. Desátky byly mnohem tíživější než státní daně.

Chalupník Jan Pečenka platil ročně daně 4 zl. 18 kr. Vrchnosti o sv. Jiří a o sv. Václavu po 1 zl. 38 kr. 2 den., o Novém Roce a o sv. Martině 12 kr. Slepice 2¹/₄, vejce 3. Místo přediva 7 kr., místo hlídky 8 kr. 3 denáry. *Robotoval* od sv. Jana do sv. Vác-

lava pěšky 1 osoba týdně 6 dní, po ostatní část roku 3 dny týdně.

Domkař bez pole *Jiří Vrbka* platil ročně daně 24 kr. Vrchnosti 1 zl. 30 kr. *Robotoval* 1 den týdně pěšky po celý rok.

Reformy císaře Josefa II.

Císař Josef II. panoval 1780 — 1790. Zrušil nevolnictví r. 1781. Lid se mohl volně stěhovati, dítky na řemeslo nebo na studie dávat, ženit a vdávat se bez povolení vrchnosti. *Tolerančním patentem* r. 1781 dovolil svobodné vyznání i církvím nekatolickým. Ponechal sice soudnictví vrchnostem, ale svěřil je zkoušeným soudcům — *justiciářům*. Rozvrhování daní vzato vrchnostem a přeneseno na stát a na obce. Pořízen nový pozemkový katastr dle jakostních tříd. Zřizovány *kontribučenské sýpky*. R. 1783 zrušena povinnost mlíti obilí v určitém panském mlýně. R. 1784 zbaveny vrchnosti povinnosti stavěti rekruty. Vojsko se nyní verbovalo a *vojenská služba* byla *doživotní*. Zrušeno mnoho klášterů a z jejich jmění zřízen *náboženský fond*, z něhož byli placeni kněží na chudých farách, kterým pak říkali „*císařské*“.

Když císař Josef II. viděl v Praze procesí, které na Bílé Hoře oslavovalo vítězství Říma nad českým národem, hned je zapověděl, že on *nad lidem a ne nad nerozumným dobyt看em panovati chce* a že pochopiti nemůže, jak ten *dubový národ* za to, že nejen bitvu, ale *všechno ztratil*, ještě děkovati může. — Mnoho ještě jiných důležitých změn provedl. Lid přímo zbožňoval lidumilného císaře, který ho osvobodil z nevolnictví a mnoho úlev mu zjednal. Když v mladém věku zemřel, poddaní se domnívali, že ho jesuiti otrávil. Bohužel, že na nátlak šlechty a vysokého duchovenstva téměř všechny úlevy poddaným byly zrušeny za jeho nástupce Leopolda II.

Parcelací dvorů kolem r. 1785 vznikly v našem okolí nové osady: *Rolsberg, Gelblov, Sokol, Skalov*. Vykácením lesa r. 1799 vznikla osada *Kocourovce*. Parcelací dvorů rozšířeny: *Hodolany, Týneček, Droždín, Sv. Kopeček, Radikov, Vel. Týnec*.

Vodní stavby.

Před dávnými časy vypadalo nejen městečko, ale i celé okolí Vel. Bystřice úplně jinak. Od Bystrovan až po Bystřici byly rybníky. Rovněž mezi dvorem a nemocni-

cí, pak mezi horním mlýnem a Petrovcem byly rybníky. Hráz za horním mlýnem byla rozvezena, ale při dráze jsou zbytky hráze dosud patrné. Zakládání rybníků, navážení hrází, těsnění šterkovitého dna slínem, aby voda neprosakovala, byla práce obrovská. Také mlýnský potok, jakož i vodovody do zámku zdarma dělali poddaní — robotou. Při těchto pracích byli poddaní sužováni a týráni tak, že se jich olomucký biskup ujal. — V „Kamenici“ prý bydleli rybáři.

Do zámku od horního mlýna vedl jeden vodovod „Loukou“, druhý vodovod od prostředního mlýna. Na „Louce“ mezi Andreášovým a Polcrovým byly dřevěné roury vodovodu nad Vrtůvkou na zimu obkládané slámou a hnojem, aby nezamrzly. První vodovod, jímž tekla voda na vaření piva, byl zrušen, když byla v pivovaře vykopána studna.

Dříve se topívalo jenom dřívím. Tenkrát pro vrchnost a pro pivovar bylo potřeba ročně několik tisíc sáhů. Dříví po odchodu ledu se plavilo po Bystřičce do parku, kdež je poddaní rovnali do sáhů. Poněvadž se dřívím topilo v pivovaře, říkali lidé plavení dříví „*pivovárky*“. Roku 1914 sebrala povodeň u parku jez, čímž bylo plavení dříví

ví znemožněno. Potřeba dříví na topení je nyní mnohem menší a proto není jez obnoven a potřebné dříví se nyní dopravuje po dráze.

Rychtář Martin Urbaník.

Ve Vel. Bystřici 1776—1835 žil rolník *Martin Urbaník*, který byl dlouhá léta rychtářem. Urbaník jako bystrý pozorovatel a dovedný písař zanechal nám ve své zajímavé *kronice* zprávy o všech důležitých současných událostech. Jako 13ti letý chlapec prožil r. 1789 *hroznou povodeň*, která odnesla všechna stavení od prostředního mlýna dolů a na druhé straně od č. 1. po č. 9., na „Louce“ na obou stranách mnoho stavení. Také mnoho lidí a dobytka se utopilo.

Za válek napoleonských před bitvou u Slavkova r. 1805 trpěla Bystřice připřežemi, ubytováním a stravováním rakouského i ruského vojska. Všichni muži i starší výměníci museli pracovati na šancích v Olomouci. Ubytováno tam bylo v boudách jak pro dobytek několik tisíc lidí, až by je vši snědly, jak Urbaník doslovně napsal. Ohromným břemenem bylo neustálé dodávání obilí, dobytka a píce pro vojsko.

R. 1810 byla *dávka z majetku* na úhradu válečných vydání. Daně (kontribuce) z gruntu bývaly dříve měsíčně 1 rýnský, potom 14 rýnských měsíčně.

Roku 1811 do *kontribučenské sýpky v Nedvězí* sypal každý sedlák 50 měric pšenice, rži, ječmene a ovsu. Scházelo-li rolníku na př. na setí obilí, vypůjčil si z kontribučenské sýpky *rovnou míru* obilí, ale oplatiti musel *vrchovatou míru* — úrokem. Během několika desetiletí dosáhla zásoba značného množství. R. 1864 byly kontribučenské sýpky zrušeny, poněvadž v čas neúrody železnice mohly dovážeti obilí z ciziny. Peněz získaných prodejem obilí bylo použito k zřízení „*Kontribučenské záložny*“, z nichž podnes dostávají majitelé pozemků z čistého výtěžku „*sýpečné*“.

Státní krach ožebračil mnoho lidí. Rýnský platil pak jenom 12 krejcarů. Všecko stouplo v ceně pateronásobně. Aby se obilím nelichvařilo, byly na obilí vyhlášeny *maximální ceny*.

Před bitvou u Lipska r. 1815 bylo v Bystřici ubytováno 9.000 Rusů a 3.000 koní. Každý sedlák musel ubytovat a stravovat 40 vojáků.

Stavení krytá došky a šindelem byla obětí častých, hrozných požárů. R. 1810 vypukl v č. 34. před polednem oheň. Shořela naproti škola (nyní Kopřivův obchod), 14 stavení na městečku a 22 na „Louce“. Děti byly právě ve škole. Pan rector honem děti ze školy vypustil. Slabomyslný chlapec Filip Ilgner vlezl ve škole do pece a tam se upekl. Našli ho tam až za šest dní, kdy mrtvola byla již v rozkladu.

R. 1832 vyhořel celý dolní konec od č. 3. — č. 24. a na druhé straně od č. 92. — č. 60. Celkem 51 domů. A hned na to r. 1835 zničil ještě větší požár opět stavení od č. 3. — č. 31. a na druhé straně od č. 89. — č. 60., dále celou „Louku“, sušírnu a všechny chaloupky až po dolní mlýn. Celkem shořelo 144 domů a 29 stodol. Uhořeli 4 lidé. Na dolním konci zůstala jenom fabrika, dolní mlýn, zámek a dvůr.

Zhoubné požáry byly sice hroznou katastrofou pro postižené, ale byly zároveň příležitostí, že malá, nepohodlná a neúhledná stavení pod doškovými a šindelovými střechami byla nahrazena většími a pohodlnějšími budovami krytými většinou břidlicí, čímž možnost velkého požáru byla značně zmenšena.

Období roků suchých a mokrých, mírných a tuhých zim se od pradávna střídají. Poněvadž již tenkrát byla suchá léta, není příčinou nynějšího sucha jenom odvodňování pozemků a regulace řek, jak se nyní často tvrdí. Odvodňování pozemků a regulace řek ovšem sucho ještě zvětšují. Vždyť i v Egyptě dávno před narozením Krista měli za časů Josefa Egyptského 7 let suchých a 7 mokrých. V Urbaníkově kronice se dočítáme, že r. 1811 bylo tak hrozné sucho, že někde kupovali vodu máz za 6 kr. Byla taková neúroda, že kopa slámy byla až za 100 rýnských, měřice žita, která bývala za 3¹/₂ rýnského, stoupala na 65 rýnských, měřice rži ze 2 rýnských na 64 rýnských. Pro slámu a pro obilí se jezdilo až 16 mil daleko. Lidé měli hladu až k smrti. Jedli trávu a lesní byliny. S plácem a sepjatýma rukama lidé pro milosrdenství Boží prosili o kousek chleba. Následek neúrody byl hlad, nemoci a pád dobytka. R. 1817 byl takový hlad, že i 100 lidí denně přišlo na žebrotu. R. 1822 bylo takové sucho, že potoky a studny vyschly do dna. Mlýny stály několik měsíců. Formani kupovali koním vodu putýnku za 6 kr., v Brně za 15 kr. Jindy bylo zase takové mokro, že na poli obilí shnilo.

Ale ani za příznivého počasí nebyvala úroda valná. Pole špatně obdělávané nemohlo dáti dobrou úrodu, poněvadž rolník celé léto *denně* musel pracovati na panském. Stodoly byly malé, ale ani ty nebyvaly plné. Dříve býval hlad při každé neúrodě, jelikož tenkrát se zemáky ještě málo pěstovaly a z jiných zemí obilí se přivézt nemohlo, poněvadž železnic ještě nebylo. Zemáky z Ameriky do Evropy přivezl roku 1570 kapitán Drake. Za hladu po sedmileté válce za Marie Terezie počaly se zemáky sázeti v Němecu, u nás pak později.

V kronice je zaznamenáno, že r. 1821 napadlo na Jestřabském kopci dne 20. června na 6 coulů sněhu a dne 21. června byl silný mráz a na vodě led. R. 1823 byla tak krutá zima, že mnoho lidí pomrzlo. V kronice pokračoval Urbaníkův zeť *Jan Hořínek*. R. 1845 jezdili lidé o velikonocích na sáních. Za to r. 1822 a 1843 nebylo zimy. Celý rok chodili lidé bosky a před sv. Matějem tedy koncem února seli.

R. 1835 byl velký vojenský tábor na polích mezi *Bystřicí, Holicí a Týncem* při schůzce *ruského cara Mikuláše, císaře rakouského Františka I. a pruského krále Friedricha Viléma*.

R. 1840 provedena *klasifikace pozemků* dle jakosti: I. třída Čtvrťky, II. třída díly za silnicí a nad rybníky, III. tř. Vinohrádky, IV. tř. Kopaniny. *Nové katastrální mapy* pořizeny 1834—1860. *Pozemková daň* vyměřena 16% z čistého výnosu.

Usedlosti tenkrát neměly velké ceny. Tak na př. r. 1841 koupil Jan Hořínek čís. 14. grunt čís. 5. od Šimona Svobody za 4.800 zl.

R. 1843 zastřelil myslivec u nás poslední vlka v Hadovcu.

R. 1845 postaven most přes Vrtůvku.

Revoluce.

R. 1789 *revoluce francouzská* prohlásila *rovnost a bratrství* všech lidí a tím zlomila okovy poddanství a nevolnictví. Tyto zásady měly blahodárný vliv i na náš národ jak v ohledu národním, tak sociálním. Pokračování revoluce francouzské byla r. 1848 *revoluce ve Vídni*, před níž císař *Ferdinand V.* s celým dvorem ujel do Olomouce. Bystřický rychtář Jan Hořínek v čele banderia uvítal v Olomouci císaře Ferdinanda, který dne 2. prosince r. 1848 v arcibiskupské residenci vzdal se trůnu ve prospěch svého synovce 18ti letého *Františka Josefa I.* R. 1848

byla prohlášena *konstituce* t. j. ustanovení, že zákony budou vydávány sněmem, do něhož lid bude voliti své poslance. Téhož roku byly zrušeny *roboty a desátky*, prohlášena *svoboda tisku*. Honba zvěře ponechána majitelům půdy a mnohé jiné výhody pro lid. Příštího roku bylo provedeno *vykoupení z roboty*. Na nové ústavě a na nových zákonech pracoval *říšský sněm v Kroměříži*, kdež hlavní slovo měli naši poslanci *František Palacký, dr. Ladislav Rieger a Karel Havlíček Borovský*. Na nátlak vojenských kruhů, šlechty a vysokého duchovenstva byl *říšský sněm v Kroměříži rozpuštěn* a za *Bachova absolutismu skoro všechny vymoženosti z r. 1848 i nové obecní zřízení zrušeno r. 1851*. Představenstva obcí zvolená r. 1850 zůstávají v čele obcí po 12 let, až konečně po zavedení *Schmerlingovy ústavy v Rakousku* r. 1862 byl na jejím podkladě r. 1863 vypracován *zemský zákon obecní samosprávy*, který s malými změnami je platný dosud. V čele obcí bývali rychtáři jmenovaní vrchností. Od r. 1850 volili si občané obecní výbor a starostu obce. Obcím svěřeno vybírání daní, pro vojsko dodávání rekrutů a jiné úkoly, které dosud konaly vrchnostenské úřady.

Vrchnostenská (patrimoniální) správa zrušena r. 1855 a zřízeny státní úřady politické, soudní a berní.

Války.

R. 1866 byla *válka rakousko-pruská*, v níž Rakousko poraženo v bitvě u *Králové Hradce a u Tovačova*.

Po válce *rusko-turecké* r. 1877—1878. nabyli národové balkánští svobody a *Bosna s Hercegovinou* byla r. 1878 *Rakouskem* obsazena, kteréžto okupace jakož i války r. 1866 se účastnili i někteří naši rodáci.

Světová válka 1914—1918 způsobila v Evropě ohromné změny. Byla ukončena mírem *versailským*, jímž byla prohlášena *Československá republika*, k níž patřily: *Čechy, Morava, Slezsko, Slovensko a Podkarpatská Rus*. Prvním presidentem byl zvolen vůdce odboje proti Rakousku prof. *T. G. Masaryk*.

Rozhodnutím velmocí Německa, Itálie, Francie a Anglie v Mnichově odstoupena byla v měsíci září a říjnu 1938 *Německu, Polsku a Maďarsku* území obývaná většinou Němci, *Poláky a Maďary*. Pozbyli jsme

třetinu území bývalého státu a třetinu obyvatelstva. V odstoupeném území zůstalo skoro tři čtvrti milionu našich bratří.

Dne 15. března 1939 prohlásilo Německo protektorát nad Čechami a Moravou se zárukou národní i hospodářské svébytnosti našeho národa. *Pozbyli jsme tím samostatnosti, ale nezoufejme, neboť žádný příčinlivý, uvědomělý a statečný národ nezahyne!*

Slovensko se osamostatnilo a Podkarpatská Rus připadla Maďarům.

Mariánské Údolí (dříve Hamry).

V 18. a v 19. století hledali lidé v údolí Bystřičky ve „Zlatých Dolech“ zlato, ale našli ho tam málo. Místo zlata tam však objevili železnou rudu. Podnikatel Josef Zvěřina postavil r. 1827 v Mariánském Údolí vysokou pec, kterou r. 1845 koupil *Rothschild*. Výroba hřebíků byla zahájena v Hlubočkách J. C. Machankem r. 1854. Provoz vysoké pece byl r. 1861 zastaven pro nedostatek železné rudy. J. C. Machanek zřídil potom v koupených budovách závod na výrobu zámečnického a jiného železného zboží. Firma J. C. Machanek byla r. 1870 přeměněna na akciovou společnost pod názvem

„*Moravia*“. R. 1938 bylo zaměstnáno v Mar. Údolí 1.060 a v Hlubočkách 460 dělníků.

Dokud byla v provozu vysoká pec, poháněla voda vodní kolo, jež uvádělo do pohybu těžké kladivo — *buchar*, kterým se železo kulo. Ještě dnes u „burku“ je patrný široký příkop, jímž tekla voda na vodní kolo.

V druhé polovici 19. století lidé nezaměstnaní v zemědělství našli obživu v továrnách v Mar. Údolí, v Hlubočkách a v továrnách olomuckých. Během několika desetiletí nastala v zaměstnání obyvatelstva naší obce veliká změna. *Z čistě zemědělské obce stala se obec průmyslová.*

Peníze.

Za starých časů byl obchod výměnný. Teprve později k usnadnění obchodu byly zavedeny peníze. U nás bývaly stříbrné peníze *hřivny*, které měly kopu (60) grošů, groš měl 12 denárů. Hřivna měla cenu asi 60—80 K předválečných, nyní asi 450 až 600 K. Denár byl stříbrný peníz váhy 32 obilných zrn. Během staletí se vystřídalo u nás mnoho druhů peněz. Velmi dobré pověsti se těšily stříbrné pražské groše i za hranicemi. Po napoleonských válkách byly za-

vedeny u nás „*rýnské šajny*“. R. 1857 byla zavedena „*rakouská měna*“. Peněžní jednotkou byl 1 zlatý rozdělený na 100 krejcarů, ale zlatkám se říkalo dále „*rýnský*“. Raženy byly měděné $\frac{1}{2}$, 1 a 4 krejcarey (čtverky), stříbrné 5, 10, 20 krejcarey (šestky a dvacítky), $\frac{1}{4}$ zl., 1 zl. (rýnsčák), 2 zl. (dvourýnsčák) a tolary (přes 2 zl.).

Korunová měna byla zavedena r. 1892 a trvala do konce světové války. Razily se zlaté 10 a 20 K, stříbrné mince 1, 2 a 5 K, niklové 10 a 20 haléře, měděné 1 a 2 haléře. Když za světové války byla nouze o materiál k lití děl, sáhlo se na mince haléřové a ty byly nahrazeny železnými 2 haléři a mosaznými 10 haléři.

R. 1918 byla zavedena měna československá.

Míry a váhy.

R. 1876 byly zavedeny míry a váhy desetinné soustavy. *Míle* = 7.6 km, *sáh* = 1.9 m, *loket* = 78 cm, *stopa* = 32 cm, *palc* (cól) = 2.6 cm.

Vídeňský *cent* = 56 kg, *libra* (funt) = 56 dkg, *lot* = 1.7 dkg.

Vědro = 56 l, *máz* = 1.4 l, *holba* = 0.7 l, *žejdlík* = 0.35 l.

Pozemky se měřily na *měřice* = 533° sáhů² = 19.2 arů, *jitro* pozemku (joch) = 3 měřice = 1600° sáhů². *Hektar* Ha = 10.000 m² = 100 arů = asi 5 měřic.

Cechy.

Cechy byly zřizovány na podporu stavu řemeslnického a trvaly do r. 1859., kdy byly zrušeny a měněny ve společenstva. Spolkový život cechů se uplatňoval v mistrovských a tovaryšských hromadách, při nichž se platily příspěvky, ze kterých se uhrazovaly výdaje na stavovské vystupování při různých příležitostech, dále na podpory zchudlým mistrům, vandrovní podpory tovaryšům a pod. Na hromadě tovaryšů se zapisovali do „*Freysprechungs-buch*“ (přípovědní knihy) noví tovaryši a hodnotily se jejich tovaryšské výrobky. Každý tovaryš musel jít do světa na zkušenu, na vandr. Cestování bylo umožněno podporou cechů; nocování bylo v „*berberku*“ t. j. v tovaryšské noclehárně. Který tovaryš se chtěl státi mistrem, musel se před hromadou mistrů prokázati *mistrovským výrobkem* (majstrštykem). Památka po zřízení cechovním se zachová

vala v kostele na podstavnicích, na nichž jsou odznaky řemesel a nahoře svíce; truhllice s cechovními listinami, ferulí, cechovní pečeti a jinými památkami jsou většinou v museích. Jsou dokladem dovednosti mistrů stolařských a zámečnických.

R. 1870 zřídili řemeslníci v naší obci jako své středisko „Řemeslnickou Besedu Svornost.“

Katastr Vel. Bystřice

zaujímá 899 ha půdy. Z toho pole 741 ha, zahrady 32 ha, louky 16 ha, pastviny 29 ha, lesy 8 ha, ostatek je půda neplodná a zastavená. Mrsklesy, dříve samostatná obec, jež r. 1918 připojena politicky k Vel. Bystřici jako osada, tvoří samostatnou obec katastrální.

Obecní jmění: Pole 36 ha, louky 6 ha, zahrady 1 ha, pastviny 24 ha, lesy 21 ha, neplodné půdy 30 ha. Kromě škol má obec 8 domů. Dále má obec:

Půjčku na obranu státu	25.000 K
Půjčku práce	50.000 K
Půjčku unifikační	3.600 K
Kmenové jmění	26.236 K
Celkem	104.836 K

Dluhů má obec 487.500 K.

Obecní rozpočet na rok 1938:

Příjem	169.020 K
Vydání	355.420 K
Schodek	186.400 K

Úhrada schodku 100⁰/₀ přírážkou k dani činžovní a 270⁰/₀ přírážkou k daním ostatním.

Obyvatelé Vel. Bystřice dle národnosti

roku 1930.	Čechů	Němců	Dohromady
Vel. Bystřice	2.776	116	= 2.892
Mar. Údolí a Mrsklesy	356	559	= 915

Celkem 3.132 675 = 3.807

Domů bylo r. 1793 148 domů, 1.206 obyv.
r. 1834 175 domů, 1.408 obyv.
r. 1910 375 domů, 2.795 obyv.
r. 1930 484 domů, 2.892 obyv.

Mar. Údolí a Mrsklesy 124 domů, 915 obyv.

Dle *náboženství* roku 1930 říj. katol. 2.407, evang. 37, českoslov. 982, bez vyznání 375, jiného náboženství 6 = 3.807 obyv.

Dle *zaměstnání* r. 1930 zemědělství 515, průmysl a živnosti 2.159, obchod a doprava 552, vojsko a veřejná služba 159, jiné povolání 422 = 3.807 lidí.

Mrsklesy a Mariánské Údolí byly v říjnu 1938 připojeny k Německu.

Domáci zvířata.

Počet domácích zvířat r. 1937. Hovězího dobytka bylo 365 kusů, koní 123, prasat 360, koz 468, včelstev 185.

Radnice. Samospráva.

Starší část radnice je z r. 1816, novější z r. 1825. Věžní hodiny dodal r. 1839 hodinář Morbicz z Mrskles za kus pole u Petrovce a na hotovosti 10 zl. konvenční mince. R. 1901 na radnici zbudována nová střecha a nová věž. Nové hodiny dodal hodinář Spáčil ze Samotíšek za 800 K.

Obec spravovali ode dávna *rychtáři* jmenovaní vrchností. Z poslední doby:

Lanoch František 1792—1808.

Urbaník Martin 1808—1820.

Sovka Jakub 1820—1829.

Malata Karel 1829—1832.

Slíva Leopold 1832—1840.

Johanes Jan 1840—1847.

Hořínek Jan 1847—1850.

R. 1850 byl zvolen *první obecní výbor*, který si ze svého středu zvolil *představeného* (starostu) Slívu Jana. Obecním hospodářem Krumpolc Jan, radní Hořínek Jan

a Künstler Leopold. Členové výboru: Reich Jan, Vénus Antonín, Tihelka Frant., Hudec Jakub, Havel Jan, Grunt Kašpar, Šmíd Ignác.

Za Bachova absolutismu nová obecní samospráva r. 1851 zrušena a představenstva obcí zůstávají po 12 let v čele obcí, až konečně po zavedení *Schmerlingovy ústavy* r. 1862 provedeny nové volby do obcí.

Představení (starostové):

Slíva Jan 1850—1857.

Krumpolc Jan 1857—1868.

Jestřábek Jan 1868—1893.

Valouch František 1893—1894.

Hořínek Jan 1894—1897.

Zácha Tomáš 1897—1903.

Hořínek Leopold 1903—1920.

Žaloudek Josef 1920—1924.

Procházka František 1924—1939

Jak žili naši předkové.

Živobytí za dávných časů daleko nebývalo tak pohodlné jako je dnes. Svítivalo se loučemi, které se připevňovaly do železného svícnu asi 1 m vysokého. Poněkud lepší světlo dávaly lojové svíčky, které si hospodyně

samy lily do skleněných nebo plechových forem, v nichž byly nataženy knotky. Svítivalo se také v lampičkách olejem ze semence konopného nebo lněného semínka. Čistého oleje se užívalo jako omastku, zbytek (záboj) se dával dobytku. Venku se svítilo lojovými svíčkami nebo olejovými lampičkami v lucernách. Oheň se rozdělával křesáním ocilkou o křemen na hubku, což bylo mnohdy velice obtížné, zvláště za vlhka. Hospodyně si často vypomáhaly ohněm, přenášejíce žhavé uhlí z domu do domu. Velikým pokrokem byly *fosforové sirky*, které vynalezl r. 1832 vězeň - chemik Kämmerer. *Petrolejovými lampami* se začalo svítiti teprve v 50tých letech minulého století.

Hospodyně vařila v kuchyni na ohništi pod otevřeným komínem. Vichřice srážela do kuchyně kouř, déšť a v zimě sníh. V létě se vařilo na ohništi na třínožce (drajfusu) a na rendlíku. Světnice se vytápěla ohromnými kamny cihlovými, později kachlovými s pecákem (kamnovcem) na teplou vodu. V zimě se vařilo v kamnech, do nichž hospodyně přistavovala k ohni hrnce železnou vidlicí na dlouhé tyči. Někde těžké hrnce pro dobytek se dopravovaly k ohni vidlicí na kolečkách. Bylo k tomu potřeba nejen síly, ale i obratnosti, aby se hrnec nepřevrh-

nul. Hrnce byly většinou hliněné, které ovšem neměly dlouhého trvání. Hrnčíři a dráteníci měli tenkrát zlaté časy. V kamnech v troubě na brutvaně se pekly buchty a maso, v peci zase vdolky a chléb.

Těsto na chléb se mísilo v díži kopystí, nakynuté těsto se dávalo na okřínky (slaměnký). Vytopená pec se vyčistila pohřebem a vymetla pometlem, pak se těsto z okřínků dávalo na lopatu s dlouhým toporem. Sazení chleba do pece byla velmi obtížná práce, které jsou u nás dnešní hospodyně ušetřeny. Kamna i pec se vytápěly z kuchyně dlouhými poleny. Na peci spávaly děti. Teprve asi před sto lety se počaly kuchyně zlepšovati uzavřením komínů zaklenutím a stavěním sporáků, na nichž vařiti jest hračkou proti dobám dřívějším.

Světnice měly podlahu (zem) hliněnou, upěchovanou jako mlat. Před svátky se podlaha obnovovala takovým způsobem, že slín s několika kravěnci se rozředil vodou v putýnce a tou břěčkou se podlaha přemazala a díry zalepily. Později se dělala podlaha z prken.

Hospodyně na vydržování domácnosti nedostávala od hospodáře nic. Mnoho se nekupovalo, neboť většina potravin byla doma:

Mouka, hrách, kroupy, krupice, prosná kaše, mléko, máslo, tvaroh, sýr, vejce, sádlo, slanina, uzené maso, zemáky, zelí, sušené ovoce, trnky a jiné. Kupovala se jen sůl, maso, koření, cukr a pod., a na to hospodyně tržila prodejem mléka, másla, tvarohu, vajec a j. Drůbež se chovala pro vrchnost a na prodej. Zařízla-li hospodyně kuře, buď byl hospodář nemocen nebo kuře — *nebo oba. Za starých časů žili lidé tak skromně, že se to zdá dnes nemožné.* Maso nepřicházelo na stůl každý den. Děti naříkaly: Hrách a kroupy to je hloupy, to my máme každý den, ale vdolky z bílé mouky jenom jednou za týden.

Obchodů na venkově téměř ani nebylo. U kramáře se kupovala sůl, koření, cukr a pod. Jehly, niti, šňůrky dávali hadrláci za hadry a kosti; svůj příchod do obce ohlašovali píšťalkou.

Z březového proutí dělali si lidé metly (koštata), z koňských žíní kartáče, z vrbového proutí koše, na mytí podlahy a dřevěného nádobí používali místo kořínkových kartáčů věchtů stočených ze slámy, místo mýdla louhu z dřevěného popela. Na zadělávání na buchty a na vdolky se vyměňovaly pivovarské kvasnice za mouku a vejce.

Látky na šaty, klobouky, čepice, boty, hrnce, putýnky, provazy, chomouty a jiné potřeby pro domácnost a pro hospodářství se kupovaly na výročním trhu (jarmarku), který byl velikým svátkem a nejdůležitější událostí pro celé okolí.

Koncem 18. století měla naše obec 1.200 obyvatel, kteří se téměř všichni zabývali zemědělstvím. Řemeslem se zabývali 3 kováři, 4 tkalci, 1 stolař a 2 tovaryši, 1 sedlář, 4 mlynáři a 1 tovaryš, 2 ševci a 1 krejčí. Z toho patrno, že u nás si lidé na parádu tuze nepotrpěli, když pro celou obec stačil 1 krejčí a 2 ševci. Bylo tenkrát mnoho rodin, kde pro všechny členy rodiny byly jenom jedny boty a jeden plášť nebo kožich. Chodilo se téměř celý rok bosky nebo v pantoflích, v zimě pak v bačkorách, které si lidé sami dělali.

V dřívějších dobách se u nás selo konopí a len, z nichž se semenec a lněné semínko upotřebovalo k výrobě oleje a zábojů. Ze stonků po rosení, močení, sušení, potírání a vochlování (česání) se při přástkách předla příze, z níž tkalci tkali plátno. Z vyběleného plátna si lidé šili prádlo a z obarveného plátna i šaty. Soukenný oblek býval vzácný. Byl obyčejně pořízen na svatbu a tak se

s ním šetrně zacházelo, že „zdvánařový“ oblek vytrval na celý život. Na sušení konopí a lnu byly u nás dvě sušírny. Na místě první sušírny je nemocnice, druhá u lesa je prodána. Později bavlna svou lácí vytlačila konopí a len, ale nevyrovnala se jim trvanlivostí.

Krejčí do roka mnoho obleků neušil, také švec botů, poněvadž se všechno šilo rukou. Teprve r. 1840 *Howe* vynalezl *šicí stroj*, který r. 1851 *Singer* zlepšil. Nynějším šicím strojům se ovšem nevyrovnaly.

Práce robotníků, kteří byli poháněni lískovicemi a karabáči a kteří jenom s odporem na panském pracovali, přinášela jenom skrovnou úrodu. Robotníkům — rolníkům nezbyvalo času, aby své pole zavčas a řádně obdělali, a proto dosti často neměl ani rolník chleba, který se dobýval doslovně „v potu tváře“. Oralo se nedokonalým a chatrným pluhem, vláčilo se branami mnohdy s dřevěnými kolíky, hroudy se rozbíjely motykou, selo se rukou, zralé obilí se žalo srpem, mlácení cepem trvalo celou zimu. Svízelná práce byla čištění obilí, kdy lopatou (vějačnou) se házelo vymláčené obilí proti větru, aby se čisté zrní oddělilo od plev a od prachu.

Za starých časů drtilo se zrní ručními mlýnky a z rozdrceného zrní (šrotu) si lidé

pekli placky na rozpálených kamenech. Teprve později povětrné a vodní mlýny dělily mouku od otrub. Pečení chleba v peci bylo již velikým pokrokem ve výživě lidí.

Čeho si člověk dobývá těžce, toho si také více váží. Tenkrát byl chléb „*Božím darem*“ a ani drobeček nepřišel nazmar. Byly doby, kdy chléb byl lahůdkou.

Teprve zrušením roboty nastal v zemědělství rozhodný obrat k lepšímu. Rolník se věnoval s chutí práci *na svém*. K lepšímu obdělávání pole přispěl vynález bratranců *Veverků* r. 1825 *ruchadla* — *pluhu*, nejdůležitějšího polního náradí. V branách dřevěné kolíky byly nahrazeny železnými hřebíky. Vidle na seno a na hnůj bývaly dřevěné; teprve později dělali kováři vidle ze železa. V novější době továrny vyrábějí vidle, brány, pluky a jiné hospodářské náradí ze železa. Výsledek lepšího obdělávání polí dostavil se v lepší úrodě. Ve žně místo srpů se počalo užívatí kosy — *hrabice*.

Secí stroj a mlatička byly sice sestrojeny r. 1818, ale byly příliš primitivní a trvalo mnoho let než byly zlepšeny a v praxi užívány napřed na velkostatečích, později teprve i u rolnictva. R. 1851 k pohánění mlatičky místo *žentouru* se počalo užívatí

lokomobily. Mac Cormick v Americe r. 1845 sestrojil *žací stroj* a téhož roku ve Francii *Vachon fukar* na čištění obilí. Na sečku, která se řezala ve stoličce kosířem, byla sestrojena *sečkovice*; na drcení hrud zase *válec*. Dnes si nedovedeme ani představití hospodářství bez těchto vynálezů.

Během několika desetiletí vznikl *zemědělský průmysl: Cukrovary, pivovary, sladovny, lihovary, mlékárny*. Strojní zařízení těchto podniků a lepší obdělávání půdy vyžadovalo nového a lepšího nářadí a nových hospodářských strojů, a tak *vzkvétající zemědělství podporovalo živnosti a strojní průmysl*. Zvýšení životní úrovně mělo za následek zakládání *textilních a jiných továren*.

V dřívějších dobách nebyla věnována lidskému zdraví veliká péče. Lékařů bylo málo a lékař byl obyčejně volán, až měl nemocný duši na jazyku. V druhé polovici minulého století veliké důvěry široko daleko při zlomeninách požíval rolník Zatloukal ve Svěsedlicích, oční neduhy léčila stará Kozáčka a zuby trhal — švec, jehož jediným nástrojem byl v hadře omotaný „pelikán“, jímž zuby páčil. Jeho pacienti do své smrti nezapoměli na tuto nikoli bezbolestnou operaci, za niž byl honorář 10—20 krejcarů.

Nyní pečují lidé své zdraví jako o největší poklad, a zdravějším bydlením, lepším stravováním a lékařskou pomocí zavčas přivolanou prodloužil se lidský věk v posledních desetiletích průměrně o dvacet let.

O zdraví obyvatel u nás pečují nyní tři lékaři. V dřívějších dobách ošetřovali nemocné lékaři: Ofner, Horáček Štěpán, Kotulecký Tomáš, Maudr Antonín, Vénus Jan. Léčiva dodává místní lékárna a drogerie.

Pro lidi staré a práce neschopné postavila obec r. 1929 nákladem 138.000 K starobinec.

Zvěrolékařskou praxi provozoval samouk Hynek. Při onemocnění dobytka byl v celém okolí velmi hledaný.

Kostel.

Kostel a fara se připomíná v listinách již r. 1283. V 16. a na počátku 17. století měli kostel i faru protestanté do r. 1620. Mezi zvony je jeden z r. 1449. V kostele je náhrobek bývalého majitele bystrického panství Karla Herborta z Fulštejna r. 1558. Když byl r. 1912 postaven v Hlubočkách nový kostel, bylo tam přifařeno i Mariánské Údolí. K bystrické farnosti patří: *Vel. Bystrice, Mrsklesy, Bukovany, Bystrovany,*

Přáslavice, Kocourovce a Svěsedlice. Farnost bystrická má 4.410 řím. katolíků, 1.273 čsl., 445 bez vyznání tedy celkem 5.858 duší.

Kostel byl r. 1921 opraven zvenčí nákladem 15.000 K, nová věž 80.000 K, věžní hodiny 5.000 K tedy celkem 100.000 K.

R. 1935 provedena oprava uvnitř kostela nákladem 86.000 K. R. 1937 pořízeny nové varhany za 58.000 K.

Faráři z poslední doby byli: Schön, Hájek Josef, Kukula Theodor a Herbrych Jan. O faráři Schönovi se vypravuje, že přišel k němu jeden rolník z Přáslavic s prosbou, aby pan farář při procesí na sv. Marka vykonal pobožnost za dobrou úrodu na jeho poli. Farář jeho prosbě vyhověl. Když přišel rolník poděkovati za ochotu, farář mu pravil: Můj milý, tam nepomůže modlitba — ale *hnůj*.

Farář Hájek Josef byl homeopat. Léčil lidi i dobytek.

Církev čs.,

kteřá založena byla v roce 1920 má v místě a v okolí 2.676 příslušníků. *Husův sbor* postavil stavitel Alois Koš r. 1936 nákladem 300.000 K.

Prvním farářem byl Kameníček Rudolf, druhým Pavlíček Bohuslav.

Škola

ve Vel. Bystrici založili čeští bratři r. 1560. Rehtor dostával ročně 13'36 zl., štoly 34'06 zl., koledy 9'27 zl., od žáků 5'18 zl., 3¹/₂ kopy žita, 2¹/₄ kopy ovsa, 4¹/₂ kopy vajec, 3 pecny chleba. Císařovna Marie Terezie zřídila r. 1775 u každého kostela školu triviální, na níž se učilo kromě náboženství třem předmětům: čtení, psaní a počtům. Do bystrické školy patřily *Bukovany, Bystrovany, Mrsklesy, Hlubočky, Posluchov, Lošov, Přáslavice a Svěsedlice.* Rehtor měl platu ročně 130 zl., pomocník 70 zl. Aby hladem neumřeli, hráli na varhany, od dětí vybírali sobotáles, chodili po koledě, šumařili při svatbách a při muzikách, vypomáhali si polním hospodářstvím a chovem dobytka nebo řemeslem.

Poměry této doby živě líčí otec † zakladatelky Ženské Útulny v Brně učitel Jan Steyskal v brožurce vydané r. 1848. „Odpustíme všem nadutým, ve věci nezkušeným katanům stavu našeho; všem tvrdým p. patronům, úředníkům, urozeným p. vrchním, údům slavných magistrátů; všem těm p. farářům a katechetům, kteří Krista ve všem, jen *ne v lásce* následovali. Odpustíme i těm pyšným, nadutým kuchačkám kněžským,

které si ruky líbati nechávaly, ba zrovna to žádaly, které s ubohými pomocníky i s učiteli hůř než s pacholky nakládaly a mnohdykráte i dobrosrdečného představeného (faráře) k nespravedlnosti přivedly. — Odpust všem Bůh!“

Při farských hostinách rector s pomocníkem přisluhovali velebným pánům. Kdo byl na vojně kaprálem, měl dostatečnou kvalifikaci na učitele. Za takových poměrů vyučovací výsledky nemohly být valné. Byly však případy, že měl některý učitel předběžné vzdělání a přirozené vlohy, a tu i za velmi nepříznivých podmínek docílil pozoruhodných výsledků. Těmto učitelům věnoval spisovatel K. V. Rais v „Zapadlých vlastech“ krásnou vzpomínku.

Válku r. 1866 Rakouska s Pruskem vybral pruský učitel. Tato porážka donutila Rakousko, že r. 1868 a 1869 vydalo školské zákony, jimiž stát odnímá farářům dozor nad školami a ustanovuje školní inspekory. Pro lepší vzdělání učitelů byly zřízeny učitelské ústavy. Zavedena povinná návštěva školy. V učebné osnově zavedeny ještě nové předměty: Zeměpis, dějepis, přírodopis, silozpyt, kreslení, zpěv a tělocvik. Zřízeny místní, okresní a zemské školní rady.

Učitelé byli lépe placeni, aby všechny své síly mohli věnovati škole.

U nás byla dvojtřídní škola tam, kde je byt a obchod Kopřivův. V jedné třídě byli s Čechy i Němci. Posledním rektorem byl *Jan Koblížek*, jemuž pomáhali dva synové učitelé.

R. 1871 byl u nás ustanoven učitelem *Ant. Widermann*, na jehož nátlak byla zřízena třetí třída na „Brýdč“ tam, kde je nyní sokolovna. Nová jednopatrová školní budova pro 6 tříd byla postavena r. 1873 za 27.000 zl. Stará škola byla prodána za 4.251 zl. V nové škole se učilo ve čtyřech, později v pěti třídách.

V *Přáslavicích* od r. 1829 vyučoval bystřický učitel docházkou (exkurendo). Samostatná škola tam byla zřízena r. 1844 a nová budova postavena r. 1877. V Hlubočkách vystavěna německá škola r. 1834 a v Mrsklesích r. 1873. V Bukovanech a v Bystrovanech zřízeny nové školy r. 1868. České státní menšinové školy zřízeny roku 1919 v Mar. Údolí a v Mrsklesích.

Ve Vel. Bystřici zřídil učitelský sbor r. 1876 nedělní pokračovací kurs pro mládež škole odrostlou. R. 1879 založil „Společenskou knihovnu“.

V letech osmdesátých minulého století mínili němečtí úředníci cukrovaru zříditi pomocí *Schulvereinu* v naší obci německou školu. K provedení jejich úmyslu však nedošlo.

Od r. 1880 byly učitelstvem každoročně pořádány pěvecko-hudební zábavy; z čistého výtěžku bylo koupeno školní harmonium, hudební nástroje a noty, část pak byla věnována fondu „*Dětské opatrovny*“, který sbírkami při každé vhodné příležitosti do r. 1920 vzrostl na 24.000 K. Také bylo pamatováno na fond pro *průmyslovou pokračovací školu*, která byla zřízena r. 1910 a trvala do r. 1934.

Pětitřídní obecná škola byla žáky přeplněna. V některé třídě bylo přes 80 žáků. Na nátlak učitelského sboru a místní školní rady r. 1891 povolena škola měšťanská, první na okrese olomuckém. Přístavbu II. patra pro školu měšťanskou provedl stavitel Wlaka za 7.962 zl. Prvním ředitelem byl Antonín *Widermann*, který byl i školním inspektorem na Zábřežsku od r. 1894—1904. R. 1905 odešel na odpočinek, jehož však jen 3 roky užíval.

Druhým ředitelem byl *Jan Pospíšil*, který na zdejší škole působil od r. 1879—1919.

Za zásluhy, kterých si získal zvelebením školy a okrašlováním obce, bylo mu uděleno čestné občanství.

Zimní tělocvičnu postavil r. 1906 stavitel Josef Kolbe za 10.000 K, nejnětější tělocvičné nářadí pořízeno za 1.900 K. Chodby v I. i v II. patře se r. 1909 propadly. Opravu z travers a betonu provedl stavitel Josef Kolbe za 2.585 K. Z bývalého hliníka upravil Sokol nákladem 1.600 K hřiště, na němž i žáci cvičí.

Třetím ředitelem od r. 1919—1935 byl *Jan Schenk*, který již r. 1938 náhle zemřel.

Naše škola těšila se vždy velmi dobré pověsti a proto byla vyhledávána žáky i ze vzdálených obcí. Poněvadž žáků stále přibývalo a místností se nedostávalo, postavil stavitel Josef Kolbe ml. novou moderní budovu pro školu měšťanskou r. 1933 za 1,200.000 K. Slavnostnímu otevření byl přítomen ministr vyučování *Dr. Ivan Dérer*.

Na obecné škole je počet tříd 5 + 1, žáků 241; na měšťanské škole 3 + 3 + 1 a počet žáků 290. Na celé škole je 13 tříd a 531 žáků.

V budově obecné školy je také nyní Matějská škola a Reichova Lidová hospodářská škola.

Na budově měštanské školy je pamětní deska, která připomíná, že

ONDŘEJ MRÁZEK

nar. 28./II. 1896,

střelec 3. pl. Jana Žižky z Trocnova
padl dne 2. 7. r. 1917 v bitvě u Zborova.

RUDOLF MÁDR

nar. 5./4. 1885,

střelec 2. pl. Jiřího z Poděbrad
padl dne 28./8. r. 1918 v bitvě u stanice
Iglino v Sibíři.

Desku věnovala svým spolupracovníkům
Legionářská Jednota ve Velké Bystrici
dne 9./6. 1935.

Veřejná knihovna

vznikla roku 1898 sloučením „Společenské knihovny“ se všemi spolkovými knihovnami v obci. Knihovníkem byl dlouhou dobu učitel *Jaromír Balcárek*, jehož přičiněním se dostala naše knihovna mezi největší a nejlépe spravované knihovny na střední a severní Moravě. Nyní má jméno: *Veřejná knihovna Jaromíra Balcárka*. Knihovna čítá 5.235 knih.

Zámek

nyní pivovar, kdysi silná tvrz, byl postaven v dávných dobách a býval sídlem vrchnosti. Olomucká kapitula koupila zámek s pivovarem a celé panství bystrické r. 1589 od Hynka staršího z Vrbna za 30.500 zl. Kapitula měla pivovar ve své režii do r. 1864, kdy pronajala pivovar *Ant. Kubelkovi* za roční nájemné 5.300 zl. Rodina Kubelkova měla pivovary v Těšeticích, Dolanech, Šternberku a sladovnu na Kl. Hradisku. R. 1892 koupil pivovar s palírnou *Ant. Kubelka ml.* za 85.000 zl. a převzal závazek dodávati kapit. úřednictvu po všechny časy z každé várky 250 l mláta. Když byl pivovar prodán, odešel ze zámku na odpočinek poslední správce kapitulního důchodu inspektor *Viktorín* a správa důchodu sloučena s ředitelstvím kapitulních statků a lesů v nové budově v parku. Nový majitel pivovaru Kubelka se svým společníkem *Kudělkou* postavil r. 1892 novou várnu, r. 1896 rozšířil sklepy, vykopal za dvorem rybníky na ledování, dal vylámati ve skále studnu, ze které se běře voda na vaření piva. Vodovod od vrchního mlýna „Loukou“ vedoucí jako nepotřebný byl zrušen. V té době se vařilo přes 40.000 hl piva ročně. Kubelka zemřel roku

1897 ve věku 42 let. Byl to štedrý podporovatel školy a chudiny. Po něm se vystřídalo několik majitelů pivovaru. Založením akc. pivovaru v Prostějově a Hanáckého pivovaru v Holici poklesl výstav piva na 8.000 hl. Dnes je majitelem pivovaru Starobrněnský pivovar.

K vaření piva je potřeba ječmene a chmele, který byl kupován v Žatci. V našem okolí počal pěstovati chmel *Hynek Florýk* v Tršticích r. 1861. Když lacinější bavlna vytlačila naše konopí a len, počali rolníci pěstovati ve větší míře cukrovku a časem chmel i u nás 1882. Počátkem tohoto století byla taková nadvýroba chmele, že jeho cena byla stlačena na 35 K za 50 kg, což ovšem nenahradilo ani nákladu na obírání chmele. Nejhorší při tom bylo, že chmele na nic jiného nelze upotřebit, jenom na vaření piva. Když ztrátové ceny se udržovaly několik let, byly chmelnice u nás rušeny kolem r. 1908. Po světové válce byl takový nedostatek chmele, že se za 50 kg platily tisícové obnosy. Nyní však nesmí bez úředního povolení nikdo zakládati novou chmelnici, aby se chmelařská katastrofa z počátku tohoto století zase neopakovala. — Před válkou v našich zemích bylo 16.000 ha chmelnic, po válce pouze 9.000 ha.

Park.

Za kapitulním dvorem je park, kdysi jeden z nejkrásnějších na Moravě, hojně navštěvovaný Olomučany, dokud byl Olomouc sevřen hradbami. Když však kapitula neposkytovala peněz na udržování, park upadl, pustl; vzácné rostliny prodány a skleníky odstěhovány do Olomouce. V parku je ještě několik obrovských topolů, jejichž stáří se odhaduje na 400 let. Byly tedy zasazeny asi 100 let před třicetiletou válkou. Několik jich bylo vykáceno za pivovarem na levém břehu Bystřičky, aby neohrožovaly železniční trať, několik bylo vykáceno v parku, jelikož byly uvnitř vyhnílé. R. 1882 byl skácen velikán, jehož průměr byl skoro 6 m; naděláno z něho 70 m dříví a 2 ohromné klády. Regulace Bystřičky zabere i část parku a tím zase několik velikánů vezme za své.

V poslední době věnuje se úpravě parku zvýšená péče, což jistě každý milovník přírody s povděkem přijme.

Cukrovar.

R. 1827 byla u nás zřízena chemická továrna prý octárna, která byla r. 1848 proměněna v cukrovar. Byl to jeden z prvních

cukrovarů na Moravě. V první kampani se za 24 hodin zpracovalo 200 víd. centů cukrovky, tedy asi jeden vagon. Rolníci místo lnu a konopí se pomalu naučili pěstovati cukrovku a cukrovar každým rokem zpracoval víc. V dřívějších dobách trvala kampaň do jara a tak mnoho lidí mělo výdělek přes nejhorší roční dobu. Stálým zdokonalováním výroby zpracovalo se víc a více cukrovky a tím byla kampaň kratší a kratší. Po vybudování plavebních kanálů, zdokonalení strojního zařízení a postavení sušárny na řízky zkrátila se kampaň na několik týdnů. Také počet dělníků je mnohem menší než býval. *Dolní mlýn* (dříve Strouhalův) po požáru r. 1904 byl zrušen a vodní síly využito k výrobě elektřiny pro cukrovar.

Mlýny.

Za starých časů se drtilo zrní ručními mlýny. První vodní mlýny vznikly v Římě na řece Tibeře za císaře Augusta kolem narození Krista Pána. První větrný mlýn byl postaven v Praze ve strahovské zahradě r. 1277. Teprve v 16. století byly mlýny zdokonaleny tak, že oddělovaly krupici a mouku od otrub. V 19. století byly mlýnské ka-

meny nahrazeny válci. Dnešní moderní mlýny jsou vlastně továrny.

Všecky mlýny v naší obci patřivaly vrchnosti. R. 1775 prodala kapitula všecky mlýny. *Mlýn Petrovec* Josefu Mückovi za 1.320 zl. a roční činži 174 zl. *Horní mlýn* se zahradou, loukou a polem Leopoldu Richtrovi za 1.520 zl. a roční činži 285 zl. *Prostřední mlýn* se zahradou Františku Reimerovi za 1.006 zl. a roční činži 202 zl. *Dolní mlýn* Josefu Schwarzovi za 910 zl. a roční činži 254 zl. U všech mlýnů byla povinnost semínati kapitulní obilí a slad. Při změnách v držení mlýna si kapitula vymínila 10% laudemium (schválení). Za to se kapitula zavázala udržovati stav.

Jiné průmyslové podniky.

Kruhová cihelna vydatně podporuje stavební ruch. Výroba každým rokem stoupá, že v nejbližší době dosáhne 1 milionu ročně.

Slevárna kovů je tak zaměstnána, že musela býti rozšířena, aby stačila vyhověti objednávkám.

Na Louce v „*dílně*“ zbudované přerovským lékárníkem Psotou na výrobu oleje je nyní výroba *dřevité vlny*.

Na Letné (na Prajzsku) je *pila* spojená s čilým dřevařským obchodem, jemuž ve slibném vzrůstu je na překážku nedostatek místa.

Svépomocné podniky.

Aby rolníci nebyli zkracováni na váze při prodeji svých výrobků, jakož i při nákupu různých potřeb pro hospodářství, zřídili po překonání velikých překážek roku 1891 „*Družstvo kontrolních váh*“.

R. 1894 byl založen „*Spotřební spolek*“, který má roční obrat 2 mil. K.

R. 1925 byl založen „*Rolnický družstevní mlýn a pekárna*“. Za rok se semlelo 19.000 q obilí a upeklo 6.400 q chleba. Roční obrat 10,000.000 K.

Peněžní ústavy.

Dříve lichváři, většinou židé, půjčovali lidem peníze na 15⁰/₀ i více procent, kterýmžto vyděračstvím přivedli mnoho lidí na mizinu. Na popud *prof. Demla* založil roku 1870 *starosta Jestřábek* „*Rolnickou záložnu*“, která se stala velikým dobrodiním nejen pro naši obec, ale i pro celé okolí, neboť

tak byli lidé vysvobozeni z drápů lichvářských. *Jestřábek* řídil záložnu celou řadu let. Záložna byla po celou dobu v najatých místnostech, které kdysi při malém provozu stačily, ale při vzrůstajícím obratu již nevyhovovaly. Proto byl koupen dům se zahradou za 60.000 K a vystavěna r. 1937 krásná a účelná budova, která je zároveň ozdobou obce nákladem 290.000 K. Roční obrat je 34.000.000 K.

Raifeisenka založená r. 1919 má roční obrat 2,600.000 K.

Spolky.

Do roku 1870 byla návštěva školy *dobrovolná* a proto není divu, že děti do školy nechodily a ničemu se nenaučily. Bylo mnoho lidí analfabetů. Četlo se velice málo, většinou jenom kancionál. V těch letech se počaly zakládati čtenářské spolky, které odebíraly časopisy a navykaly členy čísti a všimati si veřejných událostí. Jednotlivci si časopisů neodebírali jako dnes. V tomto ohledu vykonaly čtenářské spolky velikou *uvědomovací a vzdělávací činnost*, která není ani dosti oceněna.

Po zrušení absolutismu r. 1862, který dusil jakýkoli spolkový život, nastal čilý ruch. Byly zakládány spolky čtenářské, pěvecké, tělocvičné, divadelní a hasičské, které všechny napomáhaly rychlejšímu národnímu uvědomění lidu.

V naší obci r. 1869 byl založen čtenářský spolek „Lidumil“, řemeslnický spolek „Svornost“ r. 1870, tělocvičná jednota „Sokol“ r. 1871, *Dělnická beseda* r. 1872, *Divadelní jednota* r. 1877, *Sbor dobrovolných hasičů* r. 1888, odbory *Ústřední Matice školské a Národní Jednoty*.

Prostranné místnosti pro společenské podniky byly získány stavbou *Nadačního hostince* r. 1862.

Sál, nyní *Sokolovna*, byl postaven roku 1885 na místě, kde před rokem 1873 bývala III. třída obecné školy na „Brýdě“. Tento sál koupil Sokol r. 1920 za 107.000 K a r. 1935 jej rozšířil a upravil pro kino nákladem 91.000 K. Na Sokolovně je pamětní deska s medailonem a nápisem:

*Na oslavu 100 narozenin
Dra MIROSLAVA TYRŠE
a v upomínku na jeho návštěvu
v naší jednotě 8. září 1879.*

Z bývalého rozvrtaného a nepěkného hliníku vytvořil r. 1910 Sokol prací svých členů, a nákladem 1450 K *Hřiště*. R. 1911 pořádala jednota na hřišti *okerskové cvičení* na oslavu 40ti letého trvání. Hřiště je kolkolem vysázeno ořechy, které za parných dnů poskytují divákům příjemný chládek.

V tomto století vznikla ještě celá řada spolků. R. 1909 *Dělnická tělocvičná jednota*, r. 1921 *Orel*, který cvičí v orlovně postavené r. 1928 a j. v.

Místnosti v nadačním hostinci nevyhovovaly dnešním poměrům a proto r. 1938 byla provedena přestavba celé budovy hlavně na nátlak „Divadelní jednoty“, která trpěla jednak nedostatkem místa, jednak nutností, že musela po každém představení odklízet jeviště do vedlejších místností, čímž celý inventář velice trpěl.

Aby umožnila rozšíření sálu a zajistila si stále jeviště, přispěla „Divadelní jednota“ na přestavbu 30.000 K. Úplně nové jeviště s příslušenstvím vyžádalo si nákl. 43.000 K. Celkový náklad na přestavbu hostince je 360.000 K.

Dlouhou dobu byl předsedou a režisérem „Divadelní Jednoty“ *Jaromír Balcárek*,

který měl známosti s herci „*Národního divadla*“ v Praze. Balcárkovým přičiněním uspořádalo pražské „*Národní divadlo*“ několik představení ve Vel. Bystřici, což mělo blahodárný vliv na výkony našich ochotníků. V těch dobách požívala naše „*Divadelní jednota*“ nejlepší pověsti a divadelní představení, hlavně dětská, byla navštěvována obecně i z dalekého okolí. Jaromír Balcárek zemřel r. 1929 ve věku 60 let. K uctění jeho památky v obci podniknutá sbírka ve prospěch „*Veřejné knihovny*“ vynesla 3.770 K.

S velkým úspěchem pořádali u nás představení i ochotníci z *Olomouce*.

Nyní je jeviště stále a sál i vedlejší místnosti prostranné a tím jsou dány příznivější podmínky k novému rozvoji „*Divadelní jednoty*“. Nynější ochotníci mají čestný závazek, aby za mnohem lepších podmínek svými výkony a svým nadšením nezůstali pozadu za výkony svých předchůdců před čtvrt stoletím.

Výstavy.

V naší obci byla r. 1904 pořádána *vělařská výstava* celé severní Moravy. Vydařila se velice dobře jak vystavenými před-

měty, tak i velmi četnou návštěvou. Tehdejší účastníci podnes velmi rádi vzpomínají na čilý výstavní život.

R. 1905 byla ve škole pořádána *výstava obrazů* našeho rodáka akademického malíře prof. *Edm. Žižky*. (*rodák z Koveho brně a št.*)

V následujících letech byla celá řada *výstav hospodářských*, na nichž byl vystavován dobytek, drůbež a hospodářské stroje. Jindy byly výstavy obilí, ovoce, zeleniny a různých hospodářských plodin.

Velmi pěkná byla *výstava řemeslnická a výstava průmyslové pokračovací školy*.

Na konci školního roku bývají ve škole *výstavy žákovských prací*.

Výstavy podaly důkaz, že Vel. Bystřice s okolím se řadí mezi nejpokročilejší obce moravské. Nyní záleží na naší mladé generaci, aby je na této výši nejen udržela, ale aby i minulé výstavy předstihla.

Mladí vpřed!

Silnice.

Dokud nebylo železnic, veškeru dopravu u nás obstarávali formani po cestách, které často bývaly v hrozném stavu, zvláště za

deštivého počasí. Teprve císařovna *Marie Terezie* a císař *Josef II.* spojili aspoň velká města řádnými, širokými silnicemi, jimž se říkalo „*císařské*“. Císařská silnice *Olomouc-Krakov* byla dokončena r. 1787. Před více než sto lety honilo se podél silnice po „*prašnicích*“ z Polska do Olomouce přes 100.000 volů ročně. „*Prašnice*“ byly podél silnice za příkopem široké pásy pozemků, které se neoraly. Jméno „*prašnice*“ si získaly prachem, který za suchého počasí provázal stáda hnaného dobytka. Když byly zbudovány železnice, byl dobytek dopravován drahou a „*prašnice*“ byly zorány.

Teprve zřízením *okresních silničních výborů* nastalo budování okresních silnic. Tak u nás r. 1853 byla zbudována silnice do *Mrskles*, r. 1892 do *Svéšedlic*, r. 1902 do *Bukovan*, r. 1906 do *Týnce*, r. 1910 do *Mar. Údolí*, r. 1929 k *nádraží*.

Dlažbou silnice přes celou obec se aspoň zmírnilo tvoření mraků prachu za každým autem. Dolní konec vydlážděn r. 1927, horní konec r. 1937 a r. 1938.

Rozšířením železniční sítě a zvýšenou dopravou na drahách slábl provoz na silnicích. Po světové válce nastal netušený *převrat rozšířením automobilové dopravy*. Na sil-

nicích místo krásných kočárů a bujných koní prohánějí se šílenou rychlostí osobní auta, místo těžkých formanských vozů jedou ohromná nákladní auta, některé jak stodola. Dosavadní šířka silnic nestačí zvýšenému provozu, ani dosavadní vozovka neodolá těžkému nákladu a proto se budou stavěti „*dálnice*“, aby vyhověly zvýšeným požadavkům. Místo starých formanských zájezdnic hospod se budou stavěti hotely a místo kovářských dílen autosprávkárny.

Šílená rychlost aut vyžádá si mnoho obětí na lidských životech. V mnohých obcích umístili tabule s nápisy: *Autá! Pomalu! V naší obci není nemocnice*. Bohužel, že stále stupňovaná rychlost nepřináší spokojenosti, ba zdá se, že čím šílenější chvat, tím méně je spokojenosti.

Železnice.

Železniční kola zarachotila poprvé v Čechách r. 1832 na trati *České Budějovice — Linec*. Koně táhli po kolejnicích řadu vozů. Kromě osob vozilo se dříví, sůl a jiný náklad. Dráha *Vídeň—Brno* financovaná Rothschildem zahájila provoz r. 1839. Byla vystavěna za 2¹/₄ roku, neboť neměla velikých

přírodních překážek. Trať *Břeclav—Přerov—Olomouc* byla dokončena r. 1841.

Lokomotivy byly od anglického továrníka *Stephensona*. *Vagony* I. tř. měly okna skleněná, II. tř. záclony kožené, III. tř. záclony plátěné, IV. tř. byly vozy otevřené. Strojvůdci byli Angličané. Kolejnice byly 3·8 m dlouhé.

Vlak *Olomouc—Praha* jel poprvé roku 1845 rychlostí 32 km za hodinu. Trať *Přerov—Brno* byla dokončena r. 1869.

Naše dráha *Olomouc—Opava* dána do provozu r. 1873. *Od této chvíle, kdy naše obec s ostatním světem byla spojena železnicí, počala se rychleji rozvíjeti.*

Pošta.

Poštu a dopravu osob obstarávali dříve postilioní dostavníky (diligencemi), do nichž zapřahali dle potřeby dva i více koní. Poštmistři měli více koní, které přepřahali. Poplatek za dopravu osob, balíků i dopisů vybírali poštmistři na hotovosti. *Poštovní známky* byly zavedeny roku 1840 nejprve v Anglii, u nás roku 1850, *korespondenční listky* r. 1869.

První *telegrafní linie* se počala stavěti r. 1846 z Vídně do Brna, r. 1847 byla prodloužena do Olomouce a do Prahy.

Poštovní úřad ve Vel. Bystřici byl zřízen r. 1867. Telegraf a telefon r. 1913.

Nyní je poštovní, telegrafní a telefonní spojení tak zdokonaleno, že jsou všechny větší obce navzájem spojeny.

Kanalisace.

Před časem naše obec nevypadala pěkně. Od školy až po cukrovar byl podél silnice široký příkop, do něhož ze stavení tekla nejen dešťovka, ale i hnojívka, která ovšem líbezňe nezaváněla a jistě nesloužila obci k ozdobě, zvláště když byl příkop zároveň smetištěm, do něhož se házely rozbité hrnce, sklo a pod. Do každého domu přes příkop byl mostek. R. 1903 byl škaredý příkop odstraněn *kanalisací*, čímž dolní konec nabyl pěknějšího vzhledu. V několika letech pak byla kanalisace postupně provedena v celé obci. K okrase obce přispěla r. 1910 úprava Vrtůvky a zřízení zahrádek pod „Špitálkou“.

Elektrisace.

Velikým štěstím pro nás byla r. 1913 provedená elektrisace naší obce, neboť za

války, kdy nebylo ani petroleje ani svíček, svítili jsme elektrinou. Nyní elektřiny se používá v živnostech i v domácnostech k pohonu různých strojů, čímž se usnadňuje těžká práce a zpříjemňuje život.

Povodeň.

První dny po vypuknutí světové války byla naše obec postižena dne 6. srpna 1914 velikou povodní. Odpoledne těžké mraky na obloze nevěstily nic dobrého, přece však nikdo se nenadál takové pohromy, jaká v několika hodinách postihla naši obec. Z oblak se lily takové spousty vody, že za nedlouho kanály nestačily. Rozvodněná Vrtůvka ucpala chrastím a dřívím v kamenolomu most, který dlouho vzdoroval velikému tlaku vody. Když však voda podemlela základy, most se zřítíl a zadržené spousty vod se valily a sbíraly všechno, co se jim v cestu postavilo. Budovy z nepálených cihel (vepřáků) dlouho tomu náporu neodolaly a stavení za stavením se hroutilo. Z Hrubé Vody byla hlášena povodeň. Za nedlouho voda v Bystřičce tak stoupla, že zarazila rozvodněnou Vrtůvku, která si pak hledala cestu městečkem a „Loukou“. Po řece plulo chrastí, dříví, celé stro-

my, ploty, lávky, kurníky, dřevěné chlívky a pod. Dravá voda odnesla kapitulní jez u parku a železniční trať mezi pivovarem a parkem v délce 150 m. Jenom železniční trať zachránila dolní konec obce od větší pohromy než za povodně r. 1789. Městečkem se valila voda z Vrtůvky i z Bystřičky jako řekou, že i silnice až na štět byla vymleta.

Voda z přetížených kanálů zaplavovala dvory. Lidé zakrývali kanály hnojem a zatěžovali velikými kameny, ale tlak vody byl tak mocný, že i nejtěžší kameny odvalil. Ve světnicích, kuchyních, stájích, stodolách, v nichž bylo uloženo svežené obilí, bylo místy $\frac{1}{2}$ m vody. Dobytek stál skoro po břicho ve vodě; vepřový dobytek, aby se neutopil, byl odnášen na půdy a sýpky.

Teprve před půlnocí počala voda opadávati. Lidé se nemohli dočkati rána. Před svítáním zjišťovali hrozné spousty a fotografie jsou dokladem, jaké škody nadělala povodeň na domech. Jenom na zhroucených budovách ocenila komise škody na $\frac{1}{4}$ milionu předválečných korun. Mnohem větší škodu utrpěli jednotlivci na všech budovách, na šatstvu, prádлу, nábytku, potravinách a na obilí.

Od cukrovaru po „Boudu“ a po Bystrovany bylo jedno jezero a mandele obilí seděly na vodě jako kačeny.

Zemský výbor nejvíce poškozeným poskytnul částečnou náhradu škody obnosem 100.000 K. Občané jak peněžitou sbírkou, tak i jiným způsobem poškozeným pomáhali. Velikým štěstím bylo, že se povodeň přivalila před večerem, že nebylo obětí na lidských životech. Úplně zbořených domů bylo 14, značně poškozených 41, a téměř všechny ostatní budovy byly poškozeny více méně.

Jelikož však právě započala obrovská tragédie — *světová válka* —, širší veřejnost si povodně v naší obci skoro ani nevšimla.

Regulace Bystřičky.

Prameny řeky Bystřičky jsou v Jeseníkách na hranici Moravy a Slezska v nadmořské výšce 750 m. Celková délka toku obnáší 49 km a povodí 253 km². Koryto Bystřičky je velmi mělké a šterkem zanešené, takže velká voda se z břehů vylévá, zaplavuje pozemky a poškozuje budovy. Poněvadž má Bystřička veliký spád, je voda nejen bystrá ale i dravá.

Již před světovou válkou byl moravským zemským stavebním úřadem v Brně vypracován projekt na úpravu Bystřičky od ústí do řeky Moravy po kapitulní jez u nás v délce 7 km. Následkem války bylo vodoprávní jednání oddáleno. Teprve katastrofální povodně r. 1914 a 1926 vynutily si utvoření vodního družstva pro regulaci Bystřičky. Při vodoprávním řízení bylo uznáno naléhavě nutným rozšířit regulaci Bystřičky nad kapitulním jezem až po ústí Vrtůvky a současně přiměřeně upravit řečiště Vrtůvky po lékárně, neboť část obce velmi trpí při náhlých přivalech ještě více vystouplými vodami z Vrtůvky než vodami z řeky Bystřičky. Na projektu regulace Bystřičky nad kapitulním jezem a Vrtůvky zemský stavební úřad v Brně teprve pracuje.

Poněvadž regulace Bystřičky je podnik velice nutný ale i nákladný, byla udělena zemská a státní subvence 80% celkového nákladu. S prací bylo započato r. 1931 od ústí Bystřičky do řeky Moravy. Dosud regulace si vyžádala nákladu 5,000.000 K. V našem katastru je rozpočet na regulaci po kapitulní jez na 1,200.000 K. Obce, v jejichž katastru se regulace provádí, přispívají dle své poplatní síly přiměřeným obnosem. Naše obec se zavázala k příspěvku 313.500 K.

Provedením regulace Bystřičky a Vrtůvky bude naše obec ušetřena povodní, kterých již několik zažila a které nadělaly nesmírných škod.

Život v domácnosti za světové války.

O životě, útrapách, hrůzách ba pekle vojáků na frontě byly napsány celé knihy. Ale ani život doma nebyl závidění hodný. Ženy po odchodu mužů do války byly na pokraji zoufalství. Když však viděly, že pláč a nárek nepomůže, pustily se do práce a té bylo tolik, že nevěděly, co napřed. Byly jako v kolotoči a v klopotné práci našly uklidnění a chladnou rozvahu. K obvyklé práci v domácnosti přibyla jim práce na poli, v řemesle, v obchodě a j. Za pomoci výměnkářů a větších dětí ženy oraly, sely, sekly, mlátily atd. Byla to tvrdá a trpká zkouška, ale ženy v ní obstály skvěle, že *zasluhují obdivu*. Práce při hospodářství byla ztížena nedostatkem koní, poněvadž mnoho nejlepších koní bylo zabráno vojskem. Kromě toho každou chvíli zbývající koně museli na příprěže vojsku. Tažná síla byla tedy částečně nahrazena kravami.

Za vojenské asistence byly prováděny *rekvisice* (nucené dodávky) obilí, dobytka,

tuků a j. Aby se předešlo zdražování, vyhlásily úřady *maximální* ceny různého zboží. Na potraviny byly vydány lístky: Moučienky, cukřenky, masenky a j. a s těmito lístky v městech stáli lidé ve frontách před obchody několik hodin než přišla na ně řada. Mnohdy čekali nadarmo, poněvadž omezené množství zboží zatím bylo vyprodáno a na poslední se již ničeho nedostalo.

Vyživování v městech bylo mnohem horší než na venkově. U nás každá rodina má jakés takés hospodářstvíčko a tím také aspoň částečný pramen výživy. Potrolej, svíčky, cukr, kávu, tabák, šatstvo, prádlo, látky a jiné věci vyměňovali měšťáci na venkově za potraviny.

Bohužel byli také nesvědomití lidé, kteří nedostatku zboží využítkovali ke svému obohacení, Prohlásili, že zboží nemají, poněvadž je za maximální ceny prodati nechtěli. Tajně (pod rukou) prodávali bez lístků každé množství zboží, ale za *přemrštěné ceny*, tak na př. 1 kg petroleje za 10 K, 1 kg cukru 30 K, 1 kg mouky 20 K, 1 kg sádla 80 K, ženské střevíce 250 K, mužské střevíce 300 K atd. Těmto vydřiduchům říkali lidé „*ketasi*“ (Kettenhändler), z nichž mnozí lichvářstvím se domohli ohromného bohat-

ství. Po válce v některých městech táhly zástupy lidí k prodejnám „kečasů“, vytáhli je násilím ven, dali jim do rukou dřevěné šibenice a vodili je na hanbu v průvodě městem a tak aspoň se mstili za lichvářství a za prožitě strádání.

Domácnosti byly výrobami mýdla, obilné kávy, cikorky z řepy, piva, tabáku z různého listí atd. Bůh ví, z čeho byla *válečná mouka*. Chléb z ní byl barvy popelavé až skoro černé s nádechem fialovým. Štěstí, že byla přidělována v omezeném množství, jinak by úmrtnost dětí byla ještě větší. Někdy byla přidělována mouka z ječmene a z kuřice.

Staré šaty hospodyně páraly, barvily a přešivaly, poněvadž látek nebylo. Kůže nebylo ani za velké peníze. Ze starých hnacích řemenů byly podrážky na střevíce.

Mnoho potravin se zkazilo. Tak na př. ze strachu, aby Vídeň nevymřela hladem, z celého Rakouska tam byly posílány tisíce vagonů zemáků, které však byly uloženy takovými „odborníky“, že většinou zhnily. — Rolníkům byly vypláceny příplatky za obilí dodané *hned po žních*. *Ve skladištích syrové, nevypařené obilí ztuchlo, že se ani pro dobytek nehodilo.*

Ve velkých starostech a stálém shonu přihodila se někdy i veselá epizoda. V Olomouci na nádraží byli cestující vezoucí si mléko z venkova nuceni vojáky vylévati je do připravené kádě. Jedna žena vezla z Bystřice od příbuzných zabíjačku a ve velké konvě zabíjačkovou polévku. Vojáci té ženě nařídili, aby mléko z konve vylila do kádě. Ona se rozhodně bránila a tvrdila, že v konvě mléko nemá. Za velkého křiku shromáždil se kolem nich zástup cestujících zvědavých na výsledek hádky. Konečně vojáci přece ženu donutili, že obsah konve vylila do kádě. Jaké však bylo překvapení všech, když do kádě s mlékem byla vylita černá zabíjačková polévka.

Pozemková reforma.

Národ český byl do války třicetileté z^{9/10} česko-bratrský a protestantský. Po bitvě na Bílé Hoře Ferdinand II. trestal nekatolíky mučením, mečem, šibenicí, konfiskací majetku a vyhnanstvím. Šlechtických rodin 1.088 a 66.000 bohatých rodin měšťanských věrných víře vyhnal do ciziny, kdež v bídě zanikly. Konfiskací šlechtického a měšťanského majetku stal se Ferdinand II. nesmír-

ným boháčem, jenž dobrodružné cizince odměňoval za pomoc proti nenáviděným Čechům skonfiskovanými statky. Tak na př. Lichtenštejn za svou katanskou práci dostal na Moravě 92.000 ha lesa, 18.000 ha polí a 187 dvorů. Krutostí a pronásledováním nekatolíků se vyznamenal olomucký kardinál Ditrichštejn. Nová cizácká šlechta a hrstka katolických šlechticů českých stala se bezvýznamnou loutkou absolutismu, který nyní Habsburkové u nás zavedli.

Po válce třicetileté po pohromách a neslýchaných strastech *zahynuly tři čtvrtiny národa* a zbývající čtvrtina byla uvržena do úplné poroby. Život venkovského lidu velice málo se lišil od života otroků. Dosud nesitelná roboty byla do nemožnosti přiosřena. Poddaní robotovali „milostivým vrchnostem“ denně od východu do západu slunce zdarma 226 let, při čemž se museli stravovati ze svého a dobytek zapřažený do roboty z vlastního krmít. Jakékoliv i nepatrné provinění bylo krutě trestáno. Šlechta žila z práce, potu a krve našich předků v největším přepychu bezstarostně. Poddaní nekatolíci stěhovati se nesměli. Jesuité za asistence pověstných lichtenštejnských dragounů prováděli násilnou protireformaci.

Když r. 1848 měla býti roboty zrušena, nesvolila šlechta k tomu jinak, než-li bude-li jí za roboty zaplácena náhrada. *Tak za zrušení roboty v našich zemích zaplatili sedláci, chalupníci a domkaři v nynější měně 212 mil. K za to, že je přestaly „milostivé vrchnosti“ utiskovati a odírati.*

Do převratu patřila u nás celá třetina naší vlasti velkostatkářům. Po převratu pozemkovou reformou byly vykoupeny skoro 4,000.000 ha půdy z rukou velkostatkářů a za peněžitou náhradu přiděleny rolníkům. Kapitulní velkostatek v naší obci ze 132 ha půdy odstoupil na pozemkovou reformu 23 ha, takže nyní má u nás 109 ha. Cukrovar ze svých pozemků odstoupil 25 ha. *Kapitulula a cukrovar na pozemkovou reformu odstoupili v naší obci 23 ha a 25 ha = 48 ha = 240 měřic půdy.*

Celý kapitulní velkostatek i s lesy obí ášel dříve 9.564 ha půdy. Na pozemkovou reformu odstoupil celkem 1.176 ha, takže nyní má 8.388 ha půdy, *většinou však v sudetském území.*

Pozemkovou reformou aspoň *částečně* byla vrácena půda lidem, kteří na ní sami pracují.

Vynikající rodáci.

Jestřábek Jan nar. r. 1834 ve Vel. Bystrici po absolvování nižší reálky stal se mlynářem. Starostou obce byl 26 let. Založil čtenářský spolek „*Lidumil*“ r. 1869 a byl jeho předsedou několik let. Aby vysvobodil lidi z rukou lichvářských, založil r. 1870 „*Rolnickou záložnu*“. Podnět k založení české obecné školy v Olomouci dal r. 1869 *Jestřábek*. V Občanské Besedě v Olomouci byla r. 1873 otevřena I. třída s 11 žáky.

R. 1873 byl zvolen za poslance na zemský sněm, kdež mu byly svěřovány různé referáty. Byl předsedou silničního výboru a členem okresní školní rady. R. 1891 prosadil zřízení měštanské školy ve Vel. Bystrici přes všechny překážky, které olomučtí Němci a c. k. úřady kladly. Poněvadž do r. 1892 na celém olomuckém okrese nebylo ani jediné měštanské školy české, chodily české děti do školy německé.

Žil v přátelských stycích s okresními hejtmany, jejichž byl informátorem o právních a potřebách venkovského obyvatelstva. Zemřel r. 1893.

Dr. inž. Edvard Reich narodil se r. 1885 ve Velké Bystrici, kde byl žákem obecné

a měštanské školy. Po absolvování dvou-třídní rolnické školy na Kl. Hradisku pokračoval ve studiu na střední hospodářské škole v Přerově, kdež maturoval. Aby se mohl stát posluchačem hospodářské akademie v Táboře, podrobil se s úspěchem jako externista zkoušce z nižší reálky.

Po absolvování tábořské akademie stal se učitelem na rolnické škole na Kl. Hradisku. Po vykonání maturitní zkoušky jako externista na reálce v Olomouci, stává se posluchačem techniky v Praze a dosahuje diplomu inženýrského a později i doktorského.

Po vykonání zkoušky pro profesory středních škol stává se profesorem na střední hospodářské škole na Kl. Hradisku. Na Haně se zápallem vyvíjí bohatou činností na poli kulturním a hospodářském, pořádá kursy a přednášky, píše články do novin i odborných časopisů, vydává zemědělský časopis „*Kodym*“, jež byl již v Táboře založil.

Hodnotná činnost literární na poli zemědělství, četné zájezdy do ciziny za účelem studia tamního zemědělského školství, výzkumnictví a výstavnictví, upozornily po převratě vládní činitele na dr. Reicha a tak je povolán r. 1919 do Prahy jako odborový rada ministerstva zemědělství, kde působí

dosud, dosáhnuv hodnosti *odborového přednosty a generálního inspektora zemědělských škol*.

Práce, kterou dr. Reich vykonal v Praze, je přímo obrovská. Reorganisace zemědělských škol, zemědělského výzkumnictví, založení „Domu zemědělské osvěty“, založení „Čsl. akademie zemědělské“, uvedení v život časopisu „Čsl. zemědělec“, nepřehlédlná řada příspěvků do časopisů a knih, vydání velkého počtu publikací a učebnic jsou jen letnými ukázkami obdivuhodné činnosti Reichovy.

Při tom zajíždí dr. Reich do ciziny jako oficiální delegát různých kongresů zemědělských. Jak si cizina jeho práce váží, vysvítá mimo jiné i z četných *řádů a vyznamenání*, jichž se mu dosud dostalo.

Kromě této rozsáhlé a všestranné činnosti koná přednášky na vysoké škole zemědělské v Brně, kde dosáhl hodnosti *docenta*.

Práci dr. Reicha lze hodnotiti teprve tehdy, uváží-li se, za jakých poměrů ji konal. Od prvních začátků svých studií stál tu sám a sám s holýma rukama, odkázán toliko na sebe, na svůj důvtip a *nejhouževnatější práci ve dne v noci*, za bezpříkladného zdolávání překážek nejrůznějšího druhu.

V pohnutých dobách podzimních r. 1938 byla dr. Reichovi projevena nejvyšší pocta a důvěra tím, že byl povolán do vlády gen. Srového jako *ministr zemědělství*.

Důležité události.

Ve světové válce 1914-1918 padlo z naší obce 71 mladých nadějných mužů.

—o—

Dne 28. října 1918 prohlášena republika československá.

—o—

President T. G. Masaryk zemřel dne 14. září 1937.

—o—

Mnichovským rozhodnutím velmocí bylo v září 1938 Německu odstoupeno sudetské území.

—o—

Německo vyhlásilo dne 15. března 1939 protektorát nad Čechami a Moravou.

—o—